

הרב אריה כץ / הרה"ג יעקב אריאל שליט"א

'פרו ורבו' בהזרעה מלאכותית

בס"ד ו' מרחשוון התשס"ט

לכבוד הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א
שלום רב,

לאחרונה יצא לי לקרוא את תשובתו של כת"ר על פרייה ורבייה בהזרעה מלאכותית, שהתפרסמה בספר השו"ת שלו 'באוהלה של תורה' ח"א סימן סט. נהייתי מאוד לקרוא את הדברים שכתב כת"ר בעומק עיונו ופלפולו, ואף על פי כן, תורה היא ולמוד אני צריך, ועל כן אשמח אם יוכל כת"ר לענות על שאלותיי בהקשר לדברים שנכתבו שם. תמצית הדברים שנכתבו בתשובה היא, שעל פי דברי ה'הר צבי' (שו"ת אבה"ע סי' א) שקיום מצוות פרייה ורבייה הוא במעשה הביאה עצמו, והולדת ילדים מהווה רק פטור מהמצווה אך אין בה קיום מצוות פרייה ורבייה, ממילא בהזרעה מלאכותית נפטרים מהחובה לעסוק בפרייה ורבייה, אך את עצם המצווה עצמה לא קיים.

כת"ר בוודאי יודע שה'הר צבי' עצמו פסק (שו"ת אבן העזר סי' ד) שבהזרעה מלאכותית כן מקיימים פרייה ורבייה, כיוון שהעיקר אינו מעשה הביאה אלא עשיית מעשה של השתדלות בקיום המצווה. וכך כתבו גם פוסקים נוספים (שו"ת 'מנחת יצחק', ח"ג סי' קח; שו"ת 'ביע אומר', ח"ב אהע"ז סי' א ועוד), שאף לשיטת הט"ז (אהע"ז סי' א ס"ק ה) שבנתעברה באמבטי לא מקיים מצוות פרייה ורבייה, הסיבה היא שלא עשה שום השתדלות, אך בהזרעה מלאכותית, ובה הבעל עושה השתדלות להבאת ילדים, יש קיום פרייה ורבייה. אמנם כת"ר מסיק שדווקא במעשה ביאה טבעי מקיימים את המצווה ולא באמצעים מלאכותיים, ונותן לדבריו ארבעה נימוקים:

א. גם בהזרעה מלאכותית עדיין אין ודאות שמדובר בבנו, כיוון שזקוקים אנו לנאמנות הרופאים בעניין זה והדבר תלוי בדעת אחרים, בניגוד לאבהות רגילה הנובעת מחזקה. ב. יש צורך בהתקשרות נפשית בין אב לבנו, ובהזרעה מלאכותית יש חשש שלא ייווצר קשר זה.

ג. התורה התחשבה בצורת קיום המצוות בדרך טבעית ולא מלאכותית, ולכן אין צורך להשתמש במיקרוסקופ על מנת לרבע את התפילין וכו'.

ד. גדר מצוות פרייה ורבייה הוא על פי דרך החיים הטבעית, והראיה היא שהחיוב לפרות ולרבות אינו מעבר לחיוב העונה הרגיל.

קטונתי מלהתווכח עם כת"ר, אבל לענ"ד אין טעמים אלו מספיקים כדי לחלוק על שיטת מרבית הפוסקים, ואשתדל לפרט את הדברים:

א. מה שכתב שאין ודאות מוחלטת מצד החזקה, הרי גם בילד רגיל אנו זקוקים לנאמנות

של מיילדת כדי לקבוע את הייחוס (קידושין עד ע"א), ואף כאן: ברגע שהיה פיקוח חיצוני על מעשה ההזרעה, שוב יש לנו ודאות שזהו בנו ואין לנו ספק בכך (יש להעיר שמדברי הדר"ג היה ניתן להבין שחזקה עדיפה אפילו על עדות, ובוודאי שלא זו הייתה כוונתו, שהרי למרות ש'חזקה רוב בעילות אחר הבעל', אם יבואו עדים ויעידו שהבעל לא היה בתקופה הראויה לעיבור עם אשתו וכד', הרי שלא נחזיק את הוולד כבנו, ופשוט שעדות של שני עדים כשרים עדיפה על חזקה, ולכן גם אם הימצאות של משגיחה לא תספיק לדעת כת"ר, בוודאי יודה שלעניין זה יספיקו שני עדים כשרים).

ב. מה שכתב הדר"ג על ההתקשרות הנפשית, נראה שכתב זאת רק לשם הפלפול בעלמא, שכן היכן מצינו סברא כזו, ואף החולקים בדין נתעברה באמבטי לא כתבו משהו מעין זה. מעבר לכך, מניין להדר"ג שבהזרעה מלאכותית אין התקשרות נפשית בין האב לבנו? בטוחני שאם נשאל הורים לילדים שנולדו באופן כזה אם הם קשורים כלפיהם נפשית, רובא דרובא מהם ישיבו בחיוב (ואולי אף מעבר להורה רגיל, שכן ילדים אלו נולדו לאחר קשיים מרובים).

ג. הנימוק של הצורך בקיום טבעי של המצווה נכון באשר לעובדה שלא נחייב אדם לקיים מצווה באופן לא טבעי, אך אם הידר במצווה ועשאה מעבר לגדר הטבעי, האם נאמר שלא קיים בכך מצווה? וכי יעלה על הדעת שמי שכן ריבע את התפילין שלו עם מיקרוסקופ אינו מקיים מצוות תפילין? כאשר שאלתי בעבר פוסק מסוים מדוע הוא בודק אתרוג עם זכוכית מגדלת, הוא השיב לי שהואיל והסוחרים מבקשים מחירים לפי ההנחה שהאתרוג נבדק בזכוכית מגדלת, הוא עושה זאת. מדבריו הבנתי שאף שאין שום צורך בזכוכית מגדלת לקביעת כשרותו של האתרוג, הרי שאתרוג שנמצא נקי גם לאחר שנבדק בזכוכית מגדלת, הוא אתרוג ברמת הידור גבוהה יותר מאתרוג רגיל. ואף בנידון דידן הדין כן - מסתבר שלא ניתן להכריח בעל לקיים מצוות פרו ורבו באמצעות הזרעה מלאכותית, אך אם הוא מסכים לכך, מדוע אין בכך קיום מצווה? (ואולי אף נגדיר זאת בתור הידור מצווה, שכן הוא עושה מעבר למה שהתורה חייבתו).

ד. באופן דומה ניתן להשיב על הראיה מגדרי עונה: גדרי עונה קובעים את המינימום הנדרש לחיובו של הבעל. וכי יעלה על הדעת שבעל שהחליט להדר בקיום מצוות פרייה ורבייה, ולכן שימש מיטתו מעבר לחיובי העונה שלו ואשתו נתעברה, לא קיים מצוות פרייה ורבייה? הדברים אינם נכתבים לשם פלפול בעלמא, שכן המציאות היא (על פי נתוני משרד הבריאות), שרק בשנת 2006 (למנינם) לבדה, נולדו בישראל למעלה מ-5,000 ילדים מטיפולי הפריה חוץ-גופית (והדברים בתשובתו של כת"ר שייכים גם כלפיהם), שהם למעלה מ-3.5% מכלל הילדים שנולדו בשנה זו בישראל, והמספרים (הן המוחלטים והן באחוזים) נמצאים במגמת עלייה כל הזמן.¹ מצפה לתשובתו של כת"ר.

אריה כץ

1. מאז שנכתבה השאלה, פורסמו נתונים חדשים, המאששים את המגמה האמורה בשאלה: בשנת 2011 נולדו במדינת ישראל קרוב ל-7,000 ילדים מטיפולי הפריה חוץ-גופית, שהם 4.1% מכלל היילודים.

בס"ד י"ח מרחשוון תשס"ט

לכבוד הרב אריה כץ, מכון פוע"ה
שלום וברכה וכל טוב

תודה לך על הערותיך. הן חייבוני לבדוק את דבריי מחדש, והרי תשובתי:
יש בהבאת ילדים לעולם שני דינים: חובת גברא המוגדרת על ידי מצוות פרו ורבו, וחובת
חפצא של קיום העולם המוגדרת על ידי מצוות 'לשבת יצרה' (עיין אתון דאורייתא, כלל
יג ובה"ר צבי, אה"ע סי' ב).

חובת הגברא דינה ככל מצוות התורה, ואדם צריך לקיימה בגופו באופן טבעי. ואם הוא
אינו מסוגל, הוא פטור ממנה, והתורה לא חייבתו לקיימה באופן מלאכותי. מה שאין כן
מצוות שבת - העיקר בה הוא התוצאה, ולא הדרך כיצד קוימה, ולכן אדם חייב לקיימה
גם באופן מלאכותי (דמיון להבחנה זו הוא גרמא, עיין שבת קכ ע"ב. באיסור חפצא גם
גרמא אסור, ובאיסור גברא גרמא מותר, ולכן גם גרמא בנוזיקין אסור ובשבת מותר; עיין
חזו"א שבת סי' לו ס"ק א). לכן, איני מבין את סוף דבריך. ב"ה הרפואה מאפשרת היום
לזוגות רבים יותר להביא צאצאים לעולם. אכן, יש בכך מצוות שְׁבֵת, ולא הטלתי ספק
במצווה זו. אני התמקדתי בחובת הגברא שהיא מצוות פרו ורבו.

קושיותיך מהידור מצווה אינן קושיות על דבריי. וכי בגלל שאדם מהדר ומקיים את אותה
מצווה באמצעים מלאכותיים שאינם חייב בהם - לא יוצא ידי חובת המצווה עצמה? הרי
בכלל מאתיים מנה. זה שאתרוג מהודר יותר, גם מעבר לנדרש, אינו פוסל את אותו
אתרוג, וכן תפילין. אך לו יצויר שאדם משותק בידי ואינו יכול לקיים מצוות אתרוג,
ובאמצעים טכנולוגיים יצליחו להניע את ידיו עם האתרוג, האם יקיים מצווה בכך?
בתפילין לעומת זאת, יש להסתפק אם חובת הקשירה היא חובת גברא, או העיקר
שהתפילין יהיו מונחות עליו. אך במצוות אתרוג מסתבר יותר שאם המצווה תקימה על
ידי מכשיר מלאכותי, לא יוכל לברך עליה, מכיוון שאינו מקיים מצווה בכך, ולכן גם אינו
מחויב לטרוח ולחפש טכנאי כזה.

והוא הדין למצוות פרו ורבו: המקיימה בדרך מלאכותית אמנם יש לו בנים ויצא ידי חובת
שְׁבֵת, אך מצוות פרו ורבו ייתכן שלא קיים (דו"ק בדבריי שכתבתי זאת בלשון "ייתכן").
אמנם הגרצ"פ כותב שחייב להוליד בדרך מלאכותית משום מצוות פרו ורבו, והוא מסיק
מהט"ז שאם עשה מעשה, גם אם באופן מלאכותי, יצא ידי חובה, אך לא פשוט לי
שכוונתו למצוות פרו ורבו, ואולי כוונתו למצוות שְׁבֵת, שהיא חלק ממצוות פרו ורבו.
הנפקא מינא תהיה לעניין בזבז חומש מנכסיו על מנת לקיים מצוות פרו ורבו בדרך
מלאכותית. לענ"ד אין חיוב בכך, כי מצוות שְׁבֵת לא כתובה במפורש בתורה אלא בדברי
קבלה. איני בטוח שהגרצ"פ יחייב הוצאת חומש לשם כך.
ותנא דמסייע לי מצאתי בדברי מלכיאל (ח"ד סי' קז).²

2. זו לשונו שם: '...ואין כדאי להתחכם ביותר וישליכו יתבם על ד' אשר יזכה אותם עוד בזרע של
קיימא... ונצטוינו לקיים פו"ר כדרך בני אדם ולא ע"י התחכמות...!'

נימוקי העיקרי הוא, שהתורה לא ציוותה אותנו לקיים מצוות בהמצאות מלאכותיות. יתר הנימוקים הם רק סניפים לטענה המרכזית. למרות שאינם מבוססים על מקורות הלכתיים, אין לפסול אותם על הסף. לדוגמא, אתה טוען שגם בהפריה מלאכותית נוצר קשר הדוק של ההורים עם ילדים. אמת ויציב, גם עם ילד מאומץ נוצר קשר הדוק, וכשקורה אסון חלילה, ההורים המאמצים קורעים ויושבים שבעה כמו על ילד ביולוגי. אך איננו בקיאים בעומקה של הנפש: האם תחושות אלו זהות לילד שנולד בדרך טבעית? איננו מוסמכים להבין את כבשונו של עולם, אולם מותר לנו לשאול: מדוע ברא ה' בעולמו את החוק שקיום המין יבוא בדרך של זיווג זכר ונקבה על כל מרכיביו? האם לא כדי ליצור קשר חזק יותר בין ההורים ובינם לבין ילדם?

ובאשר לאותו תלמיד חכם הבודק אתרוגים בזכוכית מגדלת: וכי בגלל שסוחרים מעלים מחירים של אתרוגים בתואנות שווא, צריכים גם תלמידי חכמים להיגרר אחריהם ולהפיץ חומרות שאין להם שחר, הנוגדות את תפיסה ההלכה כולה? הרב מנשה הקטן (שו"ת שונה הלכות) שולל מכול וכול שימוש באמצעים מלאכותיים, גם לא לחומר, כי לדעתו הדבר מערער את כל סמכות ההלכה. לא כל דבריו מוסכמים, אך תפיסתו העקרונית נכונה. ועי' מה שכתבנו ב'הלכה בימינו', עמ' 125-137. ושוב, תודה על עיוןך בדבריי ועל הערותיך החשובות.

בברכת התורה
הרב יעקב אריאל

